

19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Şifreli Telgrafın “Olağandışı” Vakalarda Kullanımı

Melike Karabacak Yılmaz*

Özet

Devletler dönemsel olarak farklı biçimlerde şifreli yazışma ve haberleşme sistemlerine sahip olmuşlardır. Osmanlı Devleti de yazışmaların gizliliğini korumak adına dönemin koşullarına uygun olarak önlemler almıştır. Klasik dönemde yazışmaları taşıyan ulakların dürüst ve namuslu kişiler olmasına özen gösterilmiş, görevini sui-istimal edenler cezalandırılmıştır. 19. yüzyılda haberleşmede telgrafın kullanılmaya başlanması ile yazışmaların gizliliği daha fazla özen gösterilmesi gereken bir hale gelmiş, Osmanlı Devleti de bu çerçevede önlemler almıştır. Devletin bekasını ilgilendiren meselelerin sadece birkaç kişinin uhdesinde kalmasını sağlamak amacıyla bu türden konular şifreleme yöntemiyle yazılmıştır. Osmanlı arşivi kataloglarında *Dâhiliye Nezareti* fonunda muhtelif konularda 19. yüzyıla ait çok sayıda şifreli yazışma olduğu görülür.

Gündelik yaşamda “olağandışı” kabul edilecek konulara ait cadılık, mehdilik gibi spekülâtif iddialar yanında yamyamlık olarak addedilebilecek türden vakalar bu sınıflandırmaya dahil edilebilir. Şifreli yazışmaların diplomasi ve askerî içerikli belgelerde kullanıldığına dair halihazırda bir literatür mevcuttur. Osmanlı toplum yaşamının içinden çıkan ve bu çalışmada “olağandışı” olarak isimlendirilen vakalara yönetici sınıfların yaklaşımı konusu henüz incelenmemiş görünmektedir. Osmanlı arşivinde cadılık vakası ile ilgili çok az sayıda belge bulunmaktadır. Bu belgelere dayanarak yapılan araştırmalarda cadı mefhumunun Osmanlı coğrafyasında nasıl algılandığına, Avrupa'daki anlayışla farklarına değinilmiş ve Türk kültüründe görülen benzer nitelikli olgulara yer verilmiştir. Konuyla ilgili az sayıda olan belge ve bilgiden hareketle cadılık iddialarının ortaya çıkış nedenleri ve Osmanlı Devleti'nin ne tür bir cezalandırma yoluna gittiği bu çalışmalarla gösterilmiştir. 19. yüzyıl Osmanlı bürokrasisinde merkezîyetçi yönetim anlayışının uygulandığı ve kamu düzenini ilgilendiren her konunun yakın takibe alındığı bir dönemdir. Bu çalışmada 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı yöneticilerinin “olağandışı” kabul edilebilecek olaylar ve iddiaları gizli tutma

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Artvin/TÜRKİYE, melike_karabacak@artvin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6589-0831, DOI: 10.37879/9789751756442.2023.36

eğilimi gösterdiği tartışılarak geçmiş dönemlerdeki tutum ile karşılaştırma yapılmaya çalışılacaktır. Bu karşılaştırmayı yaparken Osmanlı arşivinde bulunan belgelerden, dönemin gazete haberlerinden faydalanılacaktır. Bunların yanında olayların folklorik boyutunu anlamada seyahatname ve hatıralar da yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Tarihi, Şifreli Belgeler, Olağandışı Vakalar, Cadılık, Mehdilik, Yamyamlık.

The Usage of Encrypted Telegram for “Extraordinary” Cases in the 19th Century Ottoman State

Abstract

States periodically have used different forms of cryptic correspondence and communication systems. Ottoman Empire took also preventive precautions to protect the confidentiality of correspondence in accordance with the conditions of the period. During the classical period, the couriers were chosen as honest and honorable to bear tremendous responsibility, otherwise the abuse of trust was punished. The confidentiality of correspondence became more important and the Ottoman government took measures within this framework the usage of telegraph as a communication tool in the 19th century. In order to ensure that the issues concerning the permanency of the state remain in the responsibility of only a few people, such issues had been written by means of encryption. It is seen in the Ottoman archive catalogs funds of *Dahiliye Nezareti* documents that there are numerous encrypted correspondences about miscellaneous topics from the 19th century.

Among the topics that would be considered “extraordinary” in daily life, speculative claims such as witchcraft and mahdiness, cases that can be considered as cannibalism can be included in this classification. There is an available literature on the use of encrypted correspondence about diplomatic and military content. This study about the issue of the ruling classes’ approach to the cases that emerged from the Ottoman social life and named as “extraordinary” has not been examined in the literature yet. There are very few documents about the witchcraft case in the Ottoman archive. In the researches based on these documents the perspectives of witchcraft were examined in the Ottoman geography, the differences within European understanding had been demonstrated, and similar phenomena that had been in Turkish culture were mentioned. Based on the few documents and knowledge on this subject, the reasons for each witchcraft allegations and the type of punishment was used were shown in these studies. The 19th century was a period in which the centralist administration was applied in the Ottoman bureaucracy and every issue concerning public order was

examined detailed. The aim of this study to discuss towards the changes in attitudes of the Ottoman Empire in the late 19th century and tendency of keeping the claims about the extraordinary events such as witchcraft and also the comparisons about this attitude with the previous instances. These comparisons will be realized by using the Ottoman archive documents and newspaper of the period. Besides these the travel books and memoirs will be helpful to understand the folkloric dimensions of the events.

Keywords: Ottoman History, Cryptography Correspondence, Extraordinary Cases, Witchcraft, Mahdiness, Cannibalism.

Giriş

“Bilimde duyulacak en heyecan verici söz, yeni bir keşfi müjdeleyen ‘Evraka’ değil, ‘bu çok tuhaf...’ ifadesidir”. Michael Talbot’a göre hipotez oralarda bir yerde gizlidir¹. Osmanlı Arşivlerinde tesadüf ettiğimiz bir belgenin konusunun cadılıkla ilgili olması ve bir noktadan sonra belgenin şifreli olarak yazıldığını görmek yazarın ifade ettiği düşüncenin bizde de hâsıl olmasına sebebiyet verdi. Belge neden bir yerinden itibaren şifreli yazılmıştı? Şifre rakamlarının isabet ettiği kelimeler ne olabilirdi? Bunları çözümlmek mümkün müdür? Osmanlı Devleti olağandışı diye tanımlanacak olaylar hakkında şifreli haberleşmeyi mi tercih etmişti? Bu sorulara dair yaptığımız araştırmalar esnasında mezkûr belge ile yakın zamana ait bu sefer mehdilik hakkında bir şifreli yazışmaya ulaşılması Osmanlı Devleti’nin sıra dışı vakaları ele alış yöntemini araştırma isteğini beraberinde getirdi.

Osmanlı Bürokrasisinde Telgraf Öncesi Şifreli Yazışmalar ve Telgrafın Gelişi

Osmanlı halk kültürü ve edebiyatında semboller ve mecaz anlatım olarak şifrenin kullanıldığı bilinmektedir². İdarî alanda kullanımı ise 18.yüzyılda kendini göstermiş, Osmanlı diplomasi anlayışındaki değişime bağlı olarak şifre kullanılmaya başlanmıştır. III. Selim döneminde Avrupa’da daimî elçilikler kurulmuştur. Elçilerin merkezle yaptıkları yazışmaların gizlilik gerektirenleri şifre ile yazılmıştır.

1 Michael Talbot, “Tarih Araştırmasına Başlamak”, *Tarih İçin Metodoloji*, ed. Ahmet Şimşek, Pegem Yayınevi, Ankara 2019, s. 285.

2 Amil Çelebioğlu, “Kültür ve Edebiyatımızda Şifre Alfabeleri”, *Tarih Boyunca Paleografya Diplomatik Semineri Bildirileri (1986)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1988, s. 239-253; Bünyamin Taş, “Kadim Bir Şifreleme Yönteminin Kültürümüzdeki Yansımaları: Hatt-ı Şeceri”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 16, s. 328-339.

Bu şifre yazılarda yaygın olarak harf yerine rakam kullanma usulü benimsenmiş, bazen de harf yerine farklı harfler kullanılarak şifreleme yapılmıştır³. Diplomaside şifre kullanımının erken dönemlerinde diplomatlara tek alfabeli bir şifre anahtarı verildiği, bu anahtarın aylarca hatta birkaç yıl değiştirilmeden kullanıldığı, bu dönemde Avrupa'daki şifreleme yöntemlerinden haberdar olunmadığı anlaşılmaktadır. Hariciyede şifre kullanımına deneysel adımlarla başlanarak bu alanda şifreli yazışma 19. yüzyılda da kullanılmaya devam etmiştir⁴.

Diplomatlar tarafından şifreli olarak gönderilen raporlar Babıâli'de açılıp yazıya çevrildikten sonra sultan veya sadrazama sunuluyordu. II. Mahmud devrinde ve öncesinde elçi ve voyvodaların istihbarat raporlarını şifreleyerek hükümet merkezine gönderdikleri bilinmektedir. 1802 Amiens Antlaşmasını müzakere etmek için Paris'te bulunan Galip Efendi'nin, 1805-1807 yılları arasında bir barış anlaşması imzalamak üzere Berlin'de bulunan Osmanlı maslahatgüzarı Yakovaki Efendi'nin ve 1806'da Peşte'de bulunan Dibalto'nun gönderdiği rapor ve mektuplar bu minvalde gösterilebilecek örneklerdendir⁵. Osmanlı adına casusluk eden Ermeni tüccar Keğork'un 1839'da Halep'ten gönderdiği mektupta yazının değil anlamın şifrenmesi şeklinde bir yöntemin kullanıldığı ortaya konulmuştur. Bu dönemde Mısırlıların uyguladığı sıkı kontrol ve karantina Osmanlı'nın bölgeye sızmasına engel oluyor, hala Osmanlı sultanına bağlı olanların göndermek istediği mektuplara el konuyordu. Keğork bu engelleri aşmak için "tüccarca" tabirlerle yazdığı mektubunda kelimelerin manasını örtük şekilde şifreleyerek bölgenin durumu hakkında payitahta istihbarat göndermiştir⁶.

Osmanlı haberleşme sistemine telgrafın girmesiyle birlikte bürokraside şifreli yazışmaların kullanımı artmıştır. Dünyada elektrikli telgraf kullanımı 1837'de Amerikalı Samuel Morse'nin icat ve imali ile başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk telgraf denemesi 1839'da İstanbul'a gelen Morse'nin ortağı Chamberlain tarafından Robert Kolej'de yapılmıştır. İkinci deneme 1847'de Beylerbeyi Sarayı'nda Sultan Abdülmecid'in huzurunda Profesör J. Lawrence Smith

3 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul 1998, s. 231-232.

4 Sedat Bingöl, "Methods for encryption in early 19th-century Ottoman diplomatic correspondence", *Cryptologia*, Mayıs, 2021, s. 26-26.

5 Ahmet Yüksel, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi İstanbul 2013, s. 207-208.

6 Ahmet Yüksel, "Tüccar Keğork Halep'ten Yazıyor Kripto-i Osmâniyye", *Toplumsal Tarih*, S. 216, 2011, s. 88-91.

Vakalarda Kullanımı

tarafından gerçekleştirilmiştir⁷. Bu son denemeden sekiz sene sonra Osmanlı telgraf hattı kurulabilmiştir. Kırım Savaşı sırasında müttefik askerlerinin Sivastopol'e girdiğini “müjdeleyen” telgraftan 5 gün sonra 15 Eylül 1855'te İstanbul-Edirne-Şumnu hattı açılmıştır⁸.

İlk Türkçe telgraf Edirne'den İstanbul'a 3 Mayıs 1856'da çekilmiş, bu tarihe kadar telgraflar Fransızca gönderilmiştir. Osmanlı Devleti, telgraf kullanımı için gerekli malzemeyi ithal etmek ve çalışacak memurları da Fransa'dan getirtmek durumunda kalmıştır. İthal görevliler yerine Osmanlı tebaasından memurlar ikame etmek için hızlı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Daha Şubat 1855'te Tercüme Odası'nda görev yapan Mustafa ve Voliç efendiler Varna- Bükreş hattı inşası için görevlendirilen Le Comte Enkles'in yanına verilerek işi öğrenmeleri sağlanmıştır. Nitekim bu iki yerli memur telgraf işaretlerinin Türkçe karşılıklarının olabileceğini keşfetmişlerdir. Mustafa Efendi bu konuda çalışmasını ilerleterek kendi ismiyle anılan “Mustafa alfabesini” Osmanlı telgrafçılığına hediye etmiştir⁹. İlk telgraf merkezi İstanbul'da Topkapı Sarayı surlarının bitişiğinde Alay Köşkü ve Soğukçeşme kapısı arasına yapılmıştır¹⁰. Telgrafhanelerin taşradaki örneklerinin artması ve yazışma dilinin Türkçeleştirilmesiyle halkın bu hızlı haberleşme aracından faydalanması kolaylaşmıştır¹¹.

Telgraf sisteminin yarattığı en büyük handikap gerek resmî ve gerekse gayri resmî evrakın ifşa edilmesine imkân sağlamasıdır. Telgraf memurlarının görevlerini suiistimal ederek yazışmaları ifşa ettiklerine dair imparatorluğun farklı coğrafyalarından gelen çok sayıda şikâyet mevcuttur¹².

7 Asaf Tanrıku, *Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilât ve Mevzuatı*, Efem Matbaacılık, 1994, s. 533.

8 Nesimi Yazıcı, “Osmanlı Telgraf Fabrikası”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 22, 1983, s. 69-70.

9 Nesimi Yazıcı, “Osmanlı Telgrafında Dil Konusu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 26, s. 752-756.

10 Semavi Eyce, “İstanbul'da İlk Telgrafhâne-i Âmire'nin Projesi (1855)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 34, 1984, s. 63.

11 Yazıcı, “Dil Konusu”, s.757. 1840'ta Telgraf Müdürlüğü'nden önce tesis edilen Posta Teşkilatı, klasik dönem Osmanlı haberleşme sistemi olan “ulak-menzilhane” düzeninden farklı olarak halkın da mektup ve diğer malzemelerinin taşınmasına imkân sağlamıştır (Nesimi Yazıcı, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, *150. Yılında Tanzimat*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 141.

12 Ahmet Yüksel, “Suçluluk ve Suçsuzluk Arasında Osmanlı Telgraf Memurları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 7, S. 33, s. 373-389.

24 Ekim 1859 tarihli Telgraf Nizamnamesi ile teşkilatın yapısı ve işleyişi düzenlenmiş, 1864'te yapılan zeyl ile de telgraf içeriğini faş eden memurların ne şekilde cezalandırılacağı ifade edilmiştir¹³. Nizamnamede Osmanlı Devleti'nin iç güvenliğini ve düzeni bozmaya yönelik tehlikelerin önünü almayı hedefleyen maddelere yer verilmiştir. Bunlardan birisi Fransa'da gerçekleştirilen konferansta tüccarlar arasında yapılacak şifreli yazışmalara dair Osmanlı Devleti'nin düştüğü şerhtir. Osmanlı Devleti bu maddenin kendini kapsamayacağını, ister tüccar ister başka bir kimse, kim olursa olsun, *memâlik-i mahrûsede* şifreli yani rakamlı telgraf göndermek istendiğinde bunun kesinlikle kabul edilmeyeceğini beyan etmiştir. Gönderilecek telgraf metninin okunaklı, sade ve anlaşılır bir dilde olmasına dikkat edilecektir¹⁴. Nizamnamede telgraf gayriresmî de olsa eğer içeriğinde yalan haber, yasaklı yahut gayrimeşru şeyler bulunduruyorsa bunların gönderilmesinin yasak olduğu, mektup sahibi kadar işlemi yapacak olan memurun da bu işte suçlu bulunacağı ifade edilmiştir. Bu tip durumlarda telgraf memuru olayı mahallin yöneticilerine bildirmekle sorumlu tutulmuştur¹⁵.

II. Mahmud devrinde özellikle yeniçeri ocağının kaldırılması sonrasında Osmanlı Devleti'nin merkezîyetçiliği güçlendirme siyasetine iletişim araçlarının kullanımı katkı sağlamıştır. Bâbiâli, telgrafın yaygınlaşmasıyla merkezîyetçilik arasındaki sıkı ilişkinin farkındaydı¹⁶. Osmanlı Arşivleri 19.yüzyıl ortalarından II. Abdülhamid ve İttihat Terakki hükümeti yönetimine uzanan dönemlere ait Bâbiâli'den vilayet idarecilerine, buralardan da Bâbiâli'ye gönderilen telgraf kopyaları ile doludur. Elektrikli telgraf kullanımı taşradaki idarenin eskiye kıyasla çok daha kolay ve sık kontrol edilmesini sağlıyordu. Elektrikli telgraf, ulaşım ile haberleşmeyi birbirinden ayırmış, vilayetlerin ve sancakların mülkî amirlerine, askerî birliklerine emir göndermeyi kolaylaştırmıştı. Bir diğer siyasî etkisi de halkın yöneticilerden şikâyetlerini merkeze bildirmelerine imkân sağlaması ve taşradaki otoritelerin kontrol edilmesine yardımcı olmak şeklinde tezahür etmiştir¹⁷.

13 *Düstur*, I. Tertip, C 2, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289, s. 348-362. Telgraf içeriğini faş eden telgraf memurları 1 mecdiye altından 25 mecdiye altına kadar nakit ve 1 aydan 1 seneye kadar hapis cezasına çarptırılacak ve bir daha telgraf hizmetinde yer alamayacaklardır (s. 351).

14 *Düstur*, I. Tertip, C 2, s. 350.

15 *Düstur*, I. Tertip, C 2, s. 350.

16 Yazıcı, "Osmanlı Haberleşme Kurumu", s. 198.

17 Roderic H. Davison, "Osmanlı İmparatorluğu'na Elektrikli Telgrafın Girişi", çev. Durdu Mehmet Burak, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S.14, 2003, s. 370-371.

Vakalarda Kullanımı

Arşiv katalogları tarandığında Osmanlı Devleti'nin başta politika, güvenlik, diplomasi, eşkıyalık, hapisaneler, mahpuslar, ihtida meseleleri gibi pek çok konuda şifre telgraf ile haberleşmeyi kullandığı görülür. Şifreli yazışmaya gerek olmadığı halde kullanılması ise doğru bulunmazdı. Böyle durumlarda şifre telgrafi gönderen mutasarrıf uyarılıp haberleşme masrafını ödemeye mecbur bırakılabiliyordu¹⁸. Osmanlı Devleti'nde telgraf sistemi ve telgrafhanelerin ortaya çıkışı ve gelişimine dair halihazırda bir literatür bulunmakla birlikte şifre telgraflar hakkında tespit edebildiğimiz tek çalışma Güler Yarcı'ya aittir¹⁹. Yarcı, çalışmasında Dâhiliye Şifre Kalemi'nin bürokratik yapısı hakkında bilgiye yer vermiştir. Taşra idarelerinden merkeze gönderilen şifreli telgraflar acele ve gizli yazışmayı gerektiren evraklardı. Bunlar genellikle merkezden yöneltilen soru ve isteklere verilen cevapları içerirlerdi. Bazen de taşradaki idarî birimlerin uygulamaları sonucu ortaya çıkan meselelerle ilgili müstakil açıklama ve talepleri içerirdi. Taşradan çekilen şifre telgraflar merkezdeki gibi hazırlanır ve İstanbul'a gönderilirdi. Bu haberleşme doğrudan yapılabildiği gibi Bâbîâlî Telgraf Merkezi veya imparatorluk telgraf hizmetlerinin izin verdiği ölçüde Posta-Telgraf ve Telefon Nezareti²⁰ aracılığıyla gerçekleştirilirdi. Ne şekilde ulaşılmış olursa olsun gelen şifreli telgraflar Dâhiliye Nezareti Şifre Odası'nda ilgili memur tarafından çözümlenirdi. Deşifre işlemi genellikle gelen telgraf üzerine yazılır, telgraf nüshaları Şifre Kalemi'nde muhafaza edilirdi²¹.

Olağandışı Vakalarda Şifre Kullanımı ve Miftah Defterleri

Bu araştırmaya zemin yaratan 17 Mayıs 1896 tarihli belge girişte de ifade olunduğu üzere Balkanlarda yaşanan bir cadılık iddiası üzerinedir. Olay Arnavutluk'un kuzeybatısında, İşkodra Vilayeti'nin, Osmanlı belgelerinde *Kastrat cibali* olarak geçen dağlık bölgesinde ve buranın yerli kabilelerinden olan *Malisörler* arasında

18 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR.), 84/4, 20 R. 1336/2 Şubat 1918.

19 Konu ile yakından ilgili olup bu yazının hakem süreci tamamlandıktan sonra yayımlanan bir çalışma için bk. Sedat Bingöl, “Osmanlı Devleti'nde Kriptografik Uygulamalar ve Kod Defterleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 56, Ağustos 2022, s. 113-129.

20 Posta Nezareti ile Telgraf Müdürlüğü 21 Eylül 1871'de birleştirilmiştir (Yazıcı, “Osmanlı Haberleşme Kurumu”, s. 141.)

21 Güler Yarcı, “Osmanlı Bürokrasisinde Şifre Kalemi”, *Kültür Tarihinde Gizli Diller*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Erdal Şahin, Kakitap İstanbul, 2016, s. 518.

zuhur etmiştir²². Boyiçe köyünde kendisinin cadı olduğunu iddia eden Ankon isimli kadın etraftaki *cibal* ahalisini sırf kendi menfaati uğruna fesada uğratmıştır. Ankon hatunu derdest etmek ve *cibal* ahalisine de nasihat etmek maksadıyla buraya devlet tarafından memurlar gönderilmiştir. Memurların verdiği jurnalde kadının iddiasında ısrar ederek bütün *cibal* ahalisi arasında kendi gibi cadılar olduğunu söylediği belirtilir. Ankon kendisi ve diğer cadıların istedikleri zaman yetişkinleri, çocukları ve hayvanları yediğini söylemekte, bazı Malisör kadınlarının da cadı olduğunu iddia etmektedir. Ankon hatunun iddiaları üzerine köy ahalisi toplanıp içerisinde yaşayan bir cadı olduğu iddia edilen evi basmaya gitmişlerdir²³. Belgenin bu kısmında birden *şems-i sabah* ibaresi konduktan sonra rakamlı yani şifreli yazıya geçilmiştir.

Miftah defterleri gizli haberleşme için özel olarak şifre harf ve rakam grupları hakkında kaleme alınmış kullanma kılavuzlarıdır. Defterlerin bazıları el ile yazılmış son zamanlara ait olanlar matbaada basılmıştır. Pazarlık usulü ile matbaaya verilen defterlerin baskı ve kâğıt ücretleri devlet tarafından karşılanmıştır. Şifre anahtarlarını düzenlemek, ilgili kişi ve kurumlara göndermek, defterlerin muhafaza ve denetimi, üst birimlerden şifre ve anahtar talep koşullarını belirlemek daima talimatlar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Şifre evrakı ve anahtarları büyük bir özenle hazırlanmış, müsveddeleri saklanmıştır. Bu evraklar gerektiğinde harp gibi olağandışı durumlarda yakılarak imha edilmiştir. Şifre telgrafla haberleşme her zaman padişahın iznine mâtuf olmuştur²⁴. Şifre miftahları özel bir memurla ait oldukları mutasarrıflığa gönderiliyor,²⁵ görevden ayrılan vali ve mutasarrıfların ellerindeki diğer önemli evrakla birlikte şifre miftahını da teslim etmeleri kendilerinden isteniyordu²⁶. Mutasarrıf değişikliğinde şayet yeni bir şifre miftahı verilmeyecekse o zaman da merkezin izni ile giden memur gelene mevcut miftahı teslim ediyordu.²⁷ Bazı durumlarda sadece bir memurun kullanımına özel şifre

22 Arnavut'lüğün kuzeydoğusunda yer alan bölgede 1878-79 verilerine göre 1,000 İslâm, 5,100 Katolik nüfus yaşamaktadır (*Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu. 97, İstanbul, 2008, s. 193. İşkodra Malisörleri için bk. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, s. 253-254.

23 BOA, DH. ŞFR. 191/111, 5 Mayıs 1312/17 Mayıs 1896.

24 Yarcı, agm., s. 502-505.

25 BOA, DH. ŞFR. 457/34, 28 Te. 1330/10 Kasım 1914.

26 BOA, DH. ŞFR. 217/102, 7 E. 1313/19 Ekim 1897.

27 BOA, DH. ŞFR. 62/104, 5 Ca. 1334/23 Mart 1916.

anahtarı hazırlanabiliyordu²⁸.

Osmanlı Arşivi'nde Sadâret Defterleri fonunda 271 adet şifre miftah defteri bulunmaktadır. Bu çalışmada 1060²⁹ ve 1074³⁰ numara ile kayıtlı iki defter kullanılmıştır. Bu defterler elimizdeki şifreli yazışmaların ait olduğu tarihlere göre tespit edilmiştir. Eski tarihli olan defterin dış kapağı bulunmamakla birlikte 66 sayfadan mürekkeptir ve el ile yazılmıştır. İkinci defter 1311'de Matbaa-i Âmire'de basılmış olup en dış sayfasında numarası 23 olarak gösterilmiştir. 70 sayfadır. Her iki defterin mukaddema ve tarifnameleri aynıdır. Bu sayfalarda verilen bilgileri defterlerin ilerleyen sayfalarında verilen harf ve kelime numaralarına uygulayarak şifreleri okumak mümkün olmuştur.

Mukaddimede verilen bilgilerde daha önceki şifre miftahlarının sadece alfabeden ibaret olmasından ötürü 20-30 kelimelik bir telgraf yazılmak istendiğinde dahi birkaç yüz rakam yazmak gerektiği için kullanışsız oldukları belirtilir. Uzunca bir telgraf metni yazmak 2-3 saati almakta ve çözümlmek için de bir o kadar zaman gerekmektedir. Bu durum önemli haberlerin ulaştırılmasında gecikmelere sebep olmakta, telgraf kullanımı amacına ulaşmamaktadır. Mukaddemada belirtilen bir diğer husus telgrafların önemsiz diye düşünülerek açık yazılan kısımlarının bazı meraklı telgraf memurları tarafından okunup ifşa edilmesidir. Bu durumda şifreli yazışmanın amacı olan mahremiyetin korunmasının bir hükmü kalmıyor, devlet sırları faş edilip halkın diline düşmüş oluyordu. Miftahın hazırlanma amacı bu gibi durumların önüne geçebilmek, resmî haberleşmeyi hızlandırmak, telgraf metinlerini şifreleyen ve çözümlenlerle diğer telgraf memurlarının işlerini hafifletmektir.

Tarifnamenin çok iyi incelenmesi gerektiği, az bir dikkatsizlikte bile *muhâberat-ı mühimmenin* kesintiye uğrayacağı ifade olunur. Tarifnamede her bir kelime ya da harf için 5 rakam kullanılacağı ve rakamların sağdan sola yazılacağı belirtilir. 5'li rakam gruplarının 2 rakamı sayfa numarasını kalan 3'ü de kelime/harf numarasını gösterir. Yazılacak rakamlar hep aynı şekilde olmasın diye 7 çeşit sayfa numarası tertip olunmuştur. Bu 7 çeşidin her birine de bir isim verilmiştir. Bu şekilde miftahlarda 14 ayrı birleşim oluşturulmuştur.

28 Memurin-i mahsusa ile Sisam'da bulunan Rasim Paşa ile haberleşmeye mahsus şifre anahtarı için bkz. BOA, DH. ŞFR. 113/102, 28 Şu. 1297/ 12 Mart 1882.

29 BOA, Sadâret Defterleri (A.d.), 1060, 29 Ş. 1296/19 Temmuz 1879.

30 BOA, A.d., 1074, 29 Z. 1311/3 Temmuz 1894.

Sayfa numaraları *şems*, *kamer*, *müşteri*, *zuhal*, *utârid*, *merih* ve *zühre* olarak yıldız isimleri ile kodlanmıştır.³¹ 5'li rakam gurubu içerisinde sayfa numarasının kelime/harf numarasından önce mi sonra mı geldiğini anlayabilmek için *sabah* ve *akşam* işaretlerinin yazılması gerekir. Şayet *sabah* diyor ise kelime/harften önce, *akşam* diyor ise de sonra yazıldığı anlaşılmalıdır. Örneğin telgrafta *kamer-i sabah* yazıyor ise 5'li rakam gurubunda ilk 2 rakamın sayfa numarası olduğu, *kamer-i akşam* yazıyor ise de son 2 rakamın sayfa numarası olduğu anlaşılır. Bu durum ifade edilmediği takdirde şifreleri okumak imkânsız olacaktır. Telgraf hangi sayfa numarası ile yazılmaya başlanmışsa onunla devam edilmelidir. 5'li rakam grubu yazılırken sayfa numarasını gösteren 2 rakamla kelime/harf numarasını gösteren diğer 3 rakam arasına asla, çok küçük de olsa bir boşluk bırakılmamalı yekpâre olarak yazılmalıdır.

Tarifnamede belirtilen bir diğer husus da fiillerin tertip ve terkibi ile edatların kullanım biçimidir. Türkçe bir sarf kitabı olmadığı için fiillerin derhâtur olanları toplanmış, olmak fiilinin de zaman ve şahıs çekimleri ayrı ayrı gösterilmiştir. Örneğin geldim fiili mastar olan '*gelmek* ve *oldum*' şeklinde ayrı ayrı kodlanmıştır. '*gelmek oldum*' iki ayrı 5'li rakam öbeği ile gösterilmiştir. '*girmek istiyor*' ise *girmek-istemek-oluyor* şeklinde 3 ayrı rakam öbeği şeklinde gösterilmiştir.

Bu bilgiler ışığında belgemize geri döndüğümüzde '*şems-i sabah*' ibaresinin şifre rakamlarının okunması için aslında elimize verilmiş bir anahtar olduğunu anlıyoruz. İškodra valisi tarafından tanzim edilen telgraf metni şems sayfa numarası ile yazılmıştır ve ilk 2 rakam sayfa numarasına diğer 3'ü de kelime/harf numarasına karşılık gelecek şekilde okunmalıdır. Bu bilgiler elimizde olunca doğrusu şifre rakamları okumak bulmaca çözmek gibi keyifli bir hal almaktadır. Belgenin üzerinde Şifre Kalemi tarafından deşifre işlemi yapılırken bazı kelimelerin üzerine çözümleri gösterilmişse de bu hem açık bir şekilde yazılmamıştır hem de belgenin bütününe anlamaya imkân vermemektedir.

Tarifnamenin verdiği bilgiler ışığında belgenin kalan kısmı çözümlenip içeriğindeki bilgiyi tahlile geçebilmek mümkün hale gelebildi. Ahalinin toplanıp basmaya gittikleri ev Kastrat'ta bir Malisör olduğu anlaşılan Pertec(?) Jaki(?)'nin evidir. Olayın gerçekleşmesinden iki ay önce doğum yapmış olan gelini, Anko'nun iddiaları sebebiyle ahali tarafından zorbalığa uğramıştır. Cadı olduğu zannıyla kadının elleri ve ayakları bağlanarak iki ateş arasında pişirilmeye kalkışılmış,

31 Bazı miftahlarda yıldız isimleri yerine haftanın günlerinin kullanıldığı da olmuştur: BOA, A.d., 1510, 29 Z. 1325/2 Şubat 1908.

Vakalarda Kullanımı

“*biçare*”nin uzuvları yanmaya başlayınca mecburen cadı olduğunu itiraf etmek durumunda kalmış ve ancak bu şekilde canını kurtarabilmiştir. Bu tür vahşi davranışlara cesaret edilmesinin diğer Malisörler arasında da görüldüğü bilgisi alındığından bu gibi hareketler yasaklanmıştır. Anko'nun bu infiali yaratmada bir işbirlikçisi olarak oğlunun da yer aldığını anlayabiliyorsak da onunla ilgili daha fazla bilgi edinemiyoruz. Hem Ankon hem de oğlunun yakalanması için azamî çaba gösterilmiş ancak sadece Ankon ele geçirilip İškodra'da hapsedilmiştir. İškodra valisi, kadını orada tutmak yerine askerliğini tamamlayanları taşıyan idare-i mahsûsa vapuru ile İzmir'e gönderilerek orada beş sene müddetle tutulmasının daha doğru olacağı şeklinde fikrini beyan etmiştir³².

Halk kültüründe, farklı coğrafyalarda, farklı isimlerle anılsa da nihayetinde *cadı*, *hortlak*, *vampir* kavramlarının birbirine yakın anlamlar içerdiği üzerine mutabık olunduğu, ölümden sonra yaşama döndüğüne inanılan insanlar için kullanıldığı anlaşılıyor³³. Bu kavramların kültürden kültüre fark gösterebileceğini göz önünde bulundurarak *hortlak* ve *cadı* tabirlerini *vampir* ile aynı varlık olarak tanımlamasak da birbiri ile yakın anlamlı olduğunu hatırd tutmak gerekir³⁴.

Lucy Garnett, *vampirin*, Balkan Yarımadası'nda genellikle Slavca kökenli adı olan *vykolakas* ile anıldığını ve Slav halkının böyle bir “hayalet” yaygın bir inanç gösterdiğini ifade eder. Bu durum bazı folklor uzmanlarının *vampir* hurafesinin Slav kökenli olduğuna dair kanıtlarını güçlendirmiştir. Oysa söz konusu “*hortlak*” inancına Girit, Rodos ve Kıbrıs'ta tamamen Rumca kökenli isimler verildiğini belirtirken Garnett, bu inanın kaynağının tek bir kültüre dayandırılmayacağını ifade etmiştir³⁵.

Yapılan araştırmalar, *hortlak*, *cadı* ve *vampirin* halk inancında ölümden sonra canlanan bir hayalî cisme denk geldiğini gösteriyor. Anlatılardan bu cismin ortaya çıktığı yerin ahalisine huzursuzluk verdiği, gündelik yaşam düzenini aksattırıp insanların can ve mal güvenliğinden endişe duymalarına sebep olduğu anlaşılır.

32 BOA, DH. ŞFR. 191/111, 5 My. 1312/17 Mayıs 1896.

33 Zeynep Aycibin, “Osmanlı Devleti'nde Cadılar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi (OTAM)*, C 24, S.24, 2008, s. 57-58; Gökhan Demirkol, “Söylence ile Gerçeklik Arasında: 19. Yüzyıl Osmanlı Mizah Basımında Karaferye Cadıları”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C 15, S.1, 2020, s. 451-452.

34 Mehmet Berk Yalınık, “Türk Kültüründe Hortlak Cadı İnanışları”, *Tarih Okulu Dergisi*, C 6, S. 16, 2013, s. 215.

35 Lucy M. J. Garnett, *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2009, s. 97.

Bizim incelediğimiz vakanın öznesi olan Anko kendisini cadı olarak tanımlamakta ve günün Osmanlı bürokratu da bu ifadeyi kullanmaktadır. Ancak, bu vakada Ankon'un bir ölümden sonra dirilme hikâyesi olmadığı gayet sarihdir. Buradaki durum daha çok Edith Durham'ın dağlık Arnavutluk için anlattığı söylence ve inanışla uyumlu görünmektedir. Bu bölgede *shtriga* adında uğursuz bir kadın *vampir-cadının* çocukların kanını emdiğine, yetişkinleri de büyü yoluyla kurutup öldürdüğüne inanıldığı anlatılır. *Shtriganın* bir köyde uzun yıllar fark edilmeden yaşayabileceğini, fakat onu yakalamak için ahalinin bazı yollar kullandığını dinlemiştir. Karnavalda yenilen son domuzun kemikleri toplanıp Paskalya Pazarı kilisenin kapısına haç şeklinde konduğunda *shtriganın* dışarıya çıkamayacağı ve yakalanacağına inanılırdı. Korkuya kapılan kadın kapıdan çıkmaya uğraşsa da kemikler ile çarpı işareti yapıp kapıda bekleyen adamlar onun çıkmasına izin vermezlerdi. *Shtriganın* güçlü büyücülük vasfına ve gizlice kanını emdiği kurbanını yalnız onun kurtarabileceğine inanılırdı. Durham, Yakovalı bir adamın çocukken tanık olduğu bir hatırasını dinlemiştir. Cadının gazabına uğramış komşu çocuğunun adamın kendi babası tarafından nasıl kurtarıldığını anlatmıştır. Babası kan emici olduğuna inandığı yaşlı bir kadını sürükleyerek getirip çocuğun ağzına tükürmesi için tazyik etmiş, kadın bunu yaptıktan sonra ölmek üzere olan çocuk hayata dönmüştür. *Shtriganın* yaptığı büyülerle kurbanlarının çok güçlü ağırlar çekmelerine sebep olduğuna, özellikle yeni doğan bebeklerin canını aldığına inanılırdı. Durham, Kuzey Arnavutluk'ta yeni doğan ölümlerinin yüksek oranda olduğunu belirtir ve bunun bir nedeninin halkın, özellikle annelerin batıl inanışlarından kaynaklandığını düşünür. *Shtriga* gelip bebeği alacak, yiyecek korkusuyla sarıp sarmalanan, ışık ve temiz havadan ve hatta anne sütünden mahrum bırakılan bebekler ölüme terk edilmiş oluyordu. Yöre insanın *shtrigadan* korunmak için inandığı yöntem ise hayli zahmetli görünmekteydi. Bir *vampir-cadı* olduğuna inanılan kadının, kurbanın kanını emdikten sonra kustuğu kandan alıp bir madeni paraya sürüldüğü takdirde bu parayı üzerinde taşıyan kişiye artık hiçbir türlü zarar gelmeyeceğine inanılırdı³⁶.

Cadı, hortlak, vampir her ne isimle anılsa da bunlara inancın Müslim ve gayrimüslim ahali arasında özellikle Balkan Yarımadası'nda kabul gördüğü bir vakıa olmakla birlikte bu konuların devlet nezdinde nasıl ele alındığını takip etmeye yarayacak izler sınırlı miktardadır. Bu minvalde bize cevap olacak belki en eski tarihli ipucu Ebussuud Efendi'nin fetvalarında yer alır. Defnedildikten sonra mezarında kefeninden sıyrılıp bedenine kan gelenlerin nasıl yorumlanacağı konusunda

36 M. Edith Durham, *High Albania*, Edward Arnold, London 1909, s. 87.

Vakalarda Kullanımı

Şeyhülislam Efendi böyle kimselerin hayatta iken şer işlere karışmış oldukları için bunun Allah'ın kudreti olarak gerçekleşebileceği cevabını vermiş, bu durumdaki cesetlere ne yapılması gerektiği sorulduğunda mezarın geri kapatılmasını ve cesedin bir Müslüman'a ait ise ondan zarar gelmeyeceğini söylemiştir. Böyle zamanlarda cesedin çıkarılıp yakılmasının şer'an uygun olup olmadığı sorusuna ise hayır cevabını vermiştir. Bu sefer Ebussuud Efendi'ye Selanik'in bir köyünde Hıristiyan taifesinden bir “*kâfir*”in gömüldükten bir zaman sonra canlanıp akrabalarının kapısına giderek yanına aldığı her bir kişinin de ölmesi ve bunun devamında hayli “*kâfir*”in *mürd*³⁷ olması şeklinde bir olay yaşandığı anlatılmış bu durumdan vehme kapılan Müslümanların köyü terk etmek istemelerinin caiz olup olmayacağı sorulmuştur. Ebussuud Efendi bu soruya da olumsuz cevap vermiştir. Son olarak Şeyhülislam Efendi'den mezarında iken yeniden canlanma hadisesinin hikmet ve illetinin ne olacağı ve bu cesetlerin nasıl defnedilmesi gerektiğine dair bir cevap ihsan etmesi dilenmiştir. Ebussuud Efendi bu tür olayların hikmet ve illetini beyan etmeye dilin ve zihnin sınırlarının yetmeyeceğini söylemiştir. Defnedilme hususunda ise önce bir kazığı kalbine isabet ettirerek batırmalarını, işe yaramazsa başını kesip ayakucuna konmasını ve bu da işe yaramazsa son çare yakılması gerektiğini, sahabeler döneminde bu şekilde ceset yakmanın çok kere görüldüğünü ifade etmiştir³⁸.

İslam hukuku Müslim ve gayrimüslim hiçbir ölünün cesedine ve hatta kemiklerine dahi dokunmaya zaruret hali olmadıkça izin vermez. Bunun istisnası birkaç durum fakihlerce belirtilmiş, anne karnındaki canlı bebeğin kurtarılması için ölen annenin ameliyat edilebileceğine, tartışmalı olmakla birlikte, birinin kıymetli bir malını kurtarabilmek için de ölünün ameliyat edilebileceğine hüküm vermişlerdir³⁹. Bu anlayış Osmanlı yargı sisteminde otopsi hakkında gerçekleşecek gelişmelerde de kendini göstermiştir. Klasik dönemde bazı şüpheli ölüm vakalarında kadının kontrolünde cesedin mezardan çıkarılarak gerekli keşif ve muayenenin yapıldığı

37 Bu ifadeyi özellikle değiştirmeden kullanmak istedik. Gayrimüslimler için kullanılan “*mürd olmak*”, “*helak olmak*” gibi tabirlerin özellikle resmî yazışmalarda kullanımına 17 Eylül 1855 tarihli bir emirle yasak getirilmiş, İslam dinine ve şeriata uygun olmayan bu küçük düşürücü ifadeler yerine Müslümanlar için kullanılan “*müteveffa oldu*” teriminin kullanılmasına karar verilmiştir (Yasin Taş, *Osmanlı Döneminde Urfa'da Sosyal Hayat (Mahkeme Kayıtlarına Göre 1850-1900)*, Hiper Yayın, İstanbul 2019, s.42.)

38 Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı*, Kapı Yayınları, 2012, s. 263-264.

39 Behlül Düzenli, “İslâm-Osmanlı Tıp Tarihinde Cerrahlık/Kadavra Eğitim ve Uygulamasının Dini Temelleri Üzerine”, *Marife*, C 7, S. 1, 2007, s. 76-77.

bilinmektedir. Bu işlem yapılırken kadıya naip, subaşı gibi görevlilerle birlikte bir grup Müslüman'dan oluşan heyet eşlik ederdi. Bu heyetin gerçekleştirdiği keşif işlemi ile ceset dışarıdan muayene edilip vücutta bir şişlik, kararma, kesik, darp izi olup olmadığı kontrol ediliyordu⁴⁰. 1846'dan sonra şer'î görevlilerle birlikte güvenilir ve bilgili bir tabibin de heyete alınarak tıbbi açıdan ölüm sebebi hakkında inceleme yapıp rapor tutulmasına karar verilmiştir.⁴¹ Ölüm sebebinin tam olarak anlaşılmasını sağlayacak olan otopsi (feth-i meyyit/fenn-i teşrih) gibi adli tıp enstrümanlarının kullanımı 1839'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencilerinin anatomi dersleri için kadavra ihtiyacının ortaya çıkması ile gündeme gelecektir. Bu ihtiyacı karşılamak için Tersâne-i Âmire'den ölen kimsesiz mahkûmların ve Çürüklük Mezarlığı'na gelen fakirlerin cesetlerinin gönderilmesi talep edilmişse de sadareten verilen cevapta bunun halk tarafından itirazlara neden olabileceği cevabı verilmiştir.⁴² Arşiv belgelerinde daha erken tarihlerde gayrimüslimlerin şüpheli ölümlerine otopsi yapıldığına dair izlere rastlansa da 1850'lerin sonlarına doğru bile Müslümanlar üzerinde otopsi yapılması hala tepki ile karşılaşıcağı düşünülerek cesaret gerektiren bir iş olarak görülüyordu. Otopsinin kamu sağlığı ve güvenliğini temin ve tarafların iddialarını ispat için kullanılması zaman içerisinde yaygınlık kazanmış, yüzyılın son çeyreğinde buna dair örnekler artmıştır⁴³.

Ölünün beden bütünlüğü, bedenine eziyet edilmemesi ilkesi konusunda İslam hukuku bu kadar kesin hükümler bildirmişken Ebussuud Efendi'nin vermiş olduğu cevabı Aycibin, Osmanlı Devleti'nin göç konusundaki tutucu tavrına, köylünün ekip biçtiği toprağı terk etmesinin önüne geçmek için aldığı katı önlemlere bağlamayı tercih etmiştir.⁴⁴ Rum ahalinin bir beddua olarak söyledikleri “*Toprak seni yemesin!*” sözünün gerçekte karşılığını anlamak üzere *vampir* olduğundan şüphe duydukları mezarları definden üç sene sonra açıp gerekli çürümenin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair kontrol ettikleri bilinmektedir⁴⁵. 17.yüzyıl sonu ve 18.

40 Özen Tok, “Kayseri Kadı Sicillerindeki Yaralama ve Ölüm Vakalarıyla İlgili Keşif Raporları (1650-1660)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 22, 2007, s. 329, 334.

41 Sedat Bingöl, “Tanzimat İlkeleri Işığında Osmanlı'da Adli Tıp ve Tababete Dair Notlar”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi*, C 26, S. 42, s. 39-40.

42 Esin Kahya, “Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?”, *Bellekten*, C 172, S. XLIII, 1979, s. 750-751.

43 Ebru Aykut, “Osmanlı Mahkemelerinde Şüpheli Zehirlenme Vakaları, Adli Tıp Pratikleri ve Tıbbi Deliller”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, C 17, 2014, s. 21-27; Khaled Fahmy, “The Anatomy of Justice: Forensic Medicine and Criminal Law in Nineteenth Century Egypt”, *Islamic Law and Society*, C 6, S. 2, s. 246-252.

44 Aycibin, agm, s. 64-65.

45 Garnett, *age.*, s. 97-98.

Vakalarda Kullanımı

yüzyıl başlarında Edirne ve Terkos'ta yaşanan içlerinde Müslüman bedeni de bulunan birbirinden ayrı üç cadılık iddiasında mezarların açılarak cesetlere Ebussuud Efendi'nin fetvasına referansla muamele edildiği anlaşılmaktadır⁴⁶.

Osmanlı Devleti'nin halkın cadılarla mücadelesinde nasıl konum aldığı yerelden gelen mezarları açma ve cesedi yakma taleplerine izin vererek ve *cadı* diye anılan merkezden gönderdiği görevlilerle ahalinin mücadelesine yardımda bulunduğu bakılarak yorumlanmıştır. *Ocaklı* diye de tabir olunan bu *cadıcılara* farklı kaynaklarda tesadüf edebiliyoruz. Abdülaziz Bey, Edirne'de hortlak, Manastır'da *vampir* diye isimlendirilen, vehim ve hayal ürünü anlatılar olduğu halde halk nezdinde bir inanca karşılık geldiğinden bunların saldırı ve kötülüklerinden korunmak için *ocaklı* diye anılan birtakım okuyuculara başvurduklarını ifade eder. Bu okuyucular kendilerince malum bazı izleri sürerek *hortlağın* hangi mezardan çıktığını kükürde benzer bir kokudan anlar, mezar üzerine kireç ve su döküp kazıklar çakarak önlemler ahlardı. Bu şekilde hortlağın bir daha çıkmayacağına inanılırdı.⁴⁷ Cadıları kovmak için kullanılacak yöntemlerin, büyü söz ve duaların bilgisi babadan oğla geçip hariçten kimseye söylenmezdi⁴⁸. Bu *cadıcılardan* Lucy Garnett da 1872'de Edirne ahalisi arasında infiale neden olan olayı anlatırken bahsetmektedir. Hem Türklerin hem Rumların meskûn olduğu Edirne'nin Kıyık mahallesinde kefeni bürünmüş, soluk benizli ve sakallı, ince uzun karartı halkın huzurunu kaçırmış Hıristiyan rahipler ve Müslüman hocalar bildikleri dualar ile bunu def etmeye çalışmışlarsa da başarılı olamamışlar, sonunda kötü ruhlar üzerindeki gücüyle meşhur Türk hoca çağırılmıştır. Ahali hocaya yaptığı 7 lira ödeme karşılığında huzurunu geri alabilmiştir⁴⁹.

Devletin, *cadıcılara* ödeme yaptığına dair yargının temeli Michael Ursinus'un Makedonya masarif defterleri üzerinden ortaya koyduğu bilgiye dayandırılır. Bu araştırmada Köprülü'den getirilen cadıcılara 1837'de 252 kuruş, 1839'da başka bir yerden getirilen cadı ustalarına 980 kuruş verildiği yazılmaktadır⁵⁰. Masarif defterleri, diğer adıyla tevzi defterleri 18.yüzyıl boyunca ve 19.yüzyılın ilk yarısında

46 Aycibin, agm., s. 61-62.

47 Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri Toplum Hayatı*, haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 374.

48 Yaltrık, agm., s. 209.

49 Garnett, *age*, s. 100.

50 Michael Ursinus, “Osmanische Lokalbehörden den frühen Tanzimat im Kampf gegen Vampire? Amtsrechnungen (Masarif Defterleri) aus Makedonien im Lichte der Aufzeichnungen Marko Cepenkovs (1829-1920)”, *Wiener Zeitschrift For Die Kunde Des Morgenlandes*, C. 82, 1992, s. 359.

taşrada düzenlenip merkeze gönderilen, yerel masrafların örfi vergiler olarak bölge ahalisine taksim edildiğini gösteren kayıtlardır⁵¹. Bu durumda *cadıların* verdiği hizmet bedelinin merkezî devlet tarafından ödendiğini ve buna bağlı olarak *cadı*, *hortlak*, *vampir* her ne adla anılıyor ise bunları telakki biçiminin devlet nezdinde de halktaki gibi tezahür ettiğini düşünmek sorunlu görünmektedir⁵².

Resmî kayıtlara yansıyan cadı vakasının sayıca çok az olduğunu tekrara düşmek pahasına bir kez daha söyleyip 1904'te bu sefer Doyran'da gerçekleşen bir vakayı mercek altına alarak Osmanlı Devleti'nin bahsi geçen iddiaları ele alışı değerlendirilebilir. Makedonya'nın güneydoğusunda aynı isimli gölün kıyısında bulunan Doyran Kazası Tanzimat düzenlemeleri ile Selanik'e bağlanmıştır. Osmanlı fethi sonrasında aşamalı olarak bir İslam yerleşkesi haline gelen şehrin 19. yüzyıl sonunda 600'ü Türk, 400'ü Bulgar toplam 1,000 haneden müteşekkil olduğuna dair bilgi mevcuttur. 1905 tarihli Selanik Vilayet Salnamesinde Doyran'da 6 camii, 5 mescit, 5 tekke, 2 kilise, 1 sinagog ile Müslüman ve Hıristiyan okulları bulunduğu ifade edilir⁵³.

Doyran'ın iki köyünde cadı diye tabir olunan hayali bir cismin zuhur etmesi sonrasında bu köylerin ahalisinin toplanarak yeni defnedilen iki cenazenin kabirlerini yaktığı haberi üzerine tahkikat gerçekleştirilmiştir. Tahkikat neticesinde kabirleri yakılan cenazelerin olaydan 40 gün önce ölen Ali Onbaşı ve Hanım Ali'ye ait olduğu anlaşılmıştır. Bu kişiler “*giya cadı*” ya da oraların tabiriyle “*vampir*” oldukları için ahali böyle bir uygunsuzluğa cüret göstermiştir. Köylülerin iddiasına göre bu vampirler önce gece bir sularında halakızı Fatma'nın evine girip kadının süt pişirdiği tenceresine kum atıp evin içindeki diğer tencere ve sahanları

51 Ali Açkel, Abdurrahman Sağırlı, “Tokat Şer’iyye Sicillerine Göre Salyâne Defterleri (1771-1840)”, *Tarih Dergisi*, S. 41, 2012, s. 95. Bu defterler hakkında ayrıca bk. Yavuz Cezar, “18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Oluşan Yeni Mali Sektörün Mahiyet ve Büyüklüğü Üzerine”, *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, S. 9, Nisan 1996, s. 89-144; Christoph K. Neumann, “Selânik'te Onsekizinci Yüzyılın Sonunda Masarif-i Vilayet Defterleri Merkezî Hükümet, Taşra İdaresi ve Şehir Yönetimi Üçgeninde Mali İşlemler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 1998, s.69-97.

52 Aycibin, cadıların devlet tarafından atanan memurlar olduğuna itiraz etse de verilen paranın devlete mahsup edildiğini, bunu da devletin hem göçleri engellemek hem de Tanzimat sonrası gayrimüslimlere yönelik hoşgörüyü göstermek için yaptığını ifade ediyor. Bk. Aycibin, agm., s. 62. Cem Doğan ise üç yıllık masarif defterlerine bakmakla cadıların devlet tarafından atanan memurlar olduğuna hükmedilemeyeceğini söylemekle yetinmiş görünüyor. Bk. Cem Doğan, “Osmanlı Devleti'nde Cadı Avı Var mıydı? (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C 2, S. 1, Mart 2013, s. 233.

53 Machiel Kiel, “Doyran”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ek-1, 2020, s. 341.

Vakalarda Kullanımı

karıştırmışlar, bu durum beş on gün kadar devam ettikten sonra kendi evlerinde de aynı şeyleri yapmışlardır. Yaşanan bu olaylar köy ahalisinin onların cadı olduğu kanaatine varmasına sebep olmuş ve mezarları açarak yakmışlardır. Bu durumun “*medeniy-e-i hâzıra ve şerefât-ı beşere*” mugâyir olduğu ve hükümete haber vermeksizin kabirlerin açılıp yakılmasının kanunen cezayı gerektirdiği belirtilmiştir. Bu harekete cesaret edenler mahkemeleri görölmek üzere adliye gönderilmişlerdir⁵⁴.

1858 Ceza Kanunu hazırlanırken büyük ölçüde örnek alınan Fransız Ceza Kanunu'nun mezarları tahrip etme hakkındaki maddesi alınmamıştır, çünkü buna ihtiyaç duyulmamıştır. Bu durumun Osmanlı Devleti'nde ölülerin ve mezarların kutsiyetine büyük önem verilmesinden ve aksi bir durumun tahayyül dahi edilememesinden neşet ettiği düşünülmektedir. Ceza Kanunu'na “*mekâbir ve emvâta taarruz edenlerin*” cezalandırılması hakkında madde konması ihtiyacı ancak Sivas'ta gerçekleşen bir hadiseden sonra ortaya çıkmıştır. 1894'te 133. madde ile bu durumun nasıl cezalandırılacağı düzenlenmiştir⁵⁵.

19. yüzyıl öncesinde kayıtlara yansıyan üç vakada merkez ile yerelde yöneticiler arasındaki yazışmaların tamamına vakıf değiliz. Bu sebeple devletin şüphe duyulan *cadı*, *hortlak* ya da *vampir* mezarlarının yakılmasına dair doğrudan bir cevap verdiğinden emin olamıyoruz. 19. yüzyıl ve özellikle Tanzimat'ın ilanı sonrası dönem Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği hemen bütün hamlelerin temelinde merkezî yönetimin güçlendirilmesi arzusunun yattığı bilinmektedir. Yerel idarecilerin cezaları infazda inisiyatif kullanmalarının önüne geçilme arzusu da buna dahildir. 19.yüzyıl öncesinde gerçekleşen vakaları bu koşulların da göz önünde bulundurularak okunması faydalı olacaktır kanaatindeyiz. İşkodra valisinin cadı olduğunu itirafa zorlanan kadının bedenine yapılan işkenceyi şifre ile yazma ihtiyacı, bunu bir vahşilik olarak tanımlaması, Doyran'daki mezar yakma hadisesinin Doyran valisi tarafından medeniyete ve insanlığa aykırı bir durum olarak tanımlanması aslında merkezî hükümetin bu konulara yaklaşımının yansımasıdır. Üstelik bu iki vakanın II. Abdülhamid döneminde yaşanmış olması, padişahın imparatorluğun her noktasında olan bitenden haberdar olmak arzusuyla da örtüşür mahiyettedir. *Diyojen*'in cadılık vakasına yer verdiği satırlarda “*Tanzimat tarihinden beri bu belâdan kurtulduk zannında bulunurken bundan biraz evvel yine zuhur etmesin mi?*” cümlesi de Tanzimat öncesi yerelde gerçekleşen keyfi infazlara bir gönderme olarak okunabilir mi⁵⁶?

54 BOA, Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR. I.SL.), 42/4198, 2 R. 1322/ 16 Haziran 1904.

55 Ebru Aykut, “Necâset, ‘Gâvur’ Kafatasları ve 19. Yüzyıl Ortasında Doğu Anadolu’da Bir Yağmur Ritüeli”, *Kebikeç*, S. 46, 2018, s. 209-210.

56 “Karaferye Mektupları”, *Diyojen*, 17 Ağustos 1872, No. 129, s. 1.

19.yüzyılda Osmanlı basınında da sınırlı olarak bu olaylara yer verildiği görülür. *Takvim-i Vekâyi*'nin 6 Ekim 1833 tarihli sayısında yer alan “Tırnova Cadıları” başlıklı yazısı daha önce çok kere araştırmalara konu edilmiş özellikle olayın yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla ilişkisi değerlendirilmiştir. Haberde halkın huzurunu kaçıran *cadıların* hayattayken yeniçeri olan iki şahıs olduğuna vurgu yapılarak yazının ocağın kaldırılması sonrasında devletin resmî yayın organıyla yaptığı bir propaganda olarak yorumlanmasına sebep olmuştur⁵⁷. *Diyojen*'in 17 Ağustos 1872 tarihli sayısında “Karaferye Cadıları” isimli bir yazı kaleme alınmıştır. Ancak yazının kaynak gösterilmeden yazılmış olması ve *Takvim-i Vekâyi* gibi “ciddî” bir yayın olmaması sebebiyle habere kuşkuyla bakılmıştır. 1874 Eylül’ünde *Selânik*’te yer alan yine cadılar hakkında bir haberde doğruluğundan emin olunamayan bazı cadı olaylarına yer verilmiştir. *Selânik* gazetesinin bu haberine *Şark*, *Basiret* ve *Medeniyet* gazeteleri yorum yapmadan birebir alıntı ile yer vermiş, dönemin mizah gazeteleri ise bu haberi “*byık altından güler*” bir tavırla kendi sayfalarına taşımışlardır⁵⁸.

Arsiv taramalarında olağandışı diye tanımlanabilecek ve şifre ile yazılmış bir diğer telgraf mehdilik iddiasında bulunan Hasan Baba isimli şahıs hakkındadır. Bu şifre de *şems-i sabah* sayfa numarası ile 5’li rakam öbekleri ile yazılmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere bu belge 1060 numarası ile kayıtlı şifre miftahı ile çözülmüştür.

Osmanlı Devleti tarihinde zaman zaman mesiyani hareket ve isyanlar görülmüştür. Bunların bir kısmı yerel düzeyde etkili olmuş ve kısa sürede kontrol altına alınabilmiştir. Bu kategoride değerlendirilebilecek Şeyh Bedreddin isyanı ise hem geniş tabanlı olmuş hem de devlet yönetiminde ciddi sorunlara sebep olmuştur. Türk tarihinin en önemli iki isyanı sayılabilecek Babailer ve Şey Bedreddin isyanının etkilerinin bilincinde olan Osmanlı padişahları ve yöneticiler bu tür olaylara hassasiyetle yaklaşıp olayın büyümesinin önüne geçecek tedbirler almıştır. 19.yüzyılın sonlarında devletin ve toplumun içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik buhrana bağlı olarak imparatorluğun farklı coğrafyalarında yerel düzeyde kalsa da mehdilik iddiasıyla ortaya çıkanların sayısında bir artış görülmüştür. 1890’larda Sudan’da mehdilik iddiasıyla ortaya çıkan Muhammed el-Mehdi az zamanda geniş bir taraftar kitlesi toplamış ve İngilizlere karşı önemli

57 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 38. Ayrıca Aycibin, agm., s. 59; Doğan, agm., s. 230; Demirkol, agm., s. 455.

58 Demirkol, agm., s. 458-459, 462.

Vakalarda Kullanımı

başarılar göstermiştir. Bu isyanın boyutlarını iyi bilen Osmanlı yöneticileri isyanın Osmanlı sınırlarına sıçramaması için gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır.⁵⁹

Aydın'ın Nazilli ilçesinde mehdilik iddiası ile ortaya çıkan Hasan Baba olayı da II. Abdülhamid döneminde zuhur etmiştir. Şifre ile gönderilen telgrafta Hasan Baba isminde birinin mehdilik iddiasıyla bayrak açarak bazı sipahileri başına toplamış olduğu, bunun üzerine tevkif edilerek sorgulanmak üzere Aydın vilayetine gönderildiği belirtilmiştir. Olayın ehemmiyetinin büyük olmadığına kanaat getirilmişse de durumda bir değişiklik görülmesi halinde mutlaka bilgi verilmesi istenmiştir.⁶⁰ Mehdilik konusunda Aydın mutasarrıfının şifreli bir yazışmayı tercih etmesi konunun siyasileşme potansiyeli sebebiyle anlaşılır görünmektedir. İhtimal ki konunun ehemmiyetsiz olduğuna hüküm getirildikten sonra şifre ile yazışma ihtiyacı ortadan kalkmıştır. Bu olayın devamını anlatan belgeleri takip edebilmek mümkün olmuş ve şifreli yazışma kullanılmadığı anlaşılmıştır. Bu yazışmalarda Hasan Baba'nın Bayındırlı olduğu, kalkışmış olduğu bu harekette Aydın Mollası Behic Efendi'den de en azından maddî yardım aldığı anlaşılmıştır. Hasan Baba'nın kendisi için yaptırdığı mükellefçe bir gümüş sancak, külah ve elbisenin akça bedelinin Aydın Mollası tarafından ödendiği anlaşılmıştır. Hasan Baba İzmir'de tutuklanmıştır ve Nazilli'deyken temasta bulunduğu kişiler tespit edilerek onlar da sorgulanmıştır. Hasan Baba'nın Nazilli'deyken misafirhanesinde kaldığı Hacı İzzet ile sorgulama başlayıp sonrasında dört kişi daha sorgulanmıştır. Sorgu hâkimi bu kişilere Hasan Baba ile görüşüp görüşmediklerini, ne yaptıklarını, kendilerine ne söylediğini sormuştur. Rufâiyye tarikatından 40 yaşındaki Hacı Ahmed ve Kahveci Yakup kendilerine birer muska verdiğini söylemişlerdir. Sorgulanan bir diğer kişi rençper Mehmed, Hasan Baba ile görüştüğünü fakat kendisinin “*Ben Ali'nin muaviniyim*” gibi laflar ettiğini duyunca “*delidir*” deyip yanından uzaklaştığını söylemiştir. Berber Halil ise dükkânına çok gelen giden olduğu için hatırlamadığını söylemiş, kendisine bir muska verilip verilmediği sorulunca da “*hayır verilmedi ben zaten öyle şeyler taşımam*” şeklinde cevaplamıştır.⁶¹ Aynı belgede İzmir'de Ermeni cemaatinden şuuru yitik bir kişi tedavi gördüğü hastaneden çıktıktan sonra kendisine Hazreti İsa ismi vererek ortalıkta konuşmaya başladığı haberi alınmıştır. Bunun üzerine söz konusu şahıs tekrar hastaneye konmuştur.

59 Eyüp Öztürk, “Osmanlı'nın Son Döneminde Bir Mehdilik (Peygamberlik) İddiası: Bosnalı Hafız Abdullah Efendi Olayı”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, C 6, S. 11, 2012, s. 118, 120-122.

60 BOA, DH. ŞFR. 114/38, 11 Şubat 1297/ 23 Şubat 1882.

61 BOA, Yıldız, Mütenevvi Maruzat (Y.MTV), 8/82, 14 R. 1299/5 Mart 1882.

Sonuç

Araştırmacıların Osmanlı Arşivi'nde 19.yüzyılın ikinci yarısı ve sonrası için yaptıkları araştırmalarda çok kere rakamlı yani şifreli belgelere tesadüf ettiklerini düşünebiliriz. Bu rakamların üzerlerine bazen kelime çözümleri yazılmışsa da okuyuculara karmaşık ve bazen de anlaşılmasız geldiğini tahmin etmek mümkündür. Devletlerin duyulması halinde sorun olabileceğini düşündüğü pek çok konuda şifreli haberleşmeyi tercih etmeleri olağandır. Bu çalışma ise olağan olan bu yöntemin olağanüstü vakalarda kullanılma nedeninin merakı ile ortaya çıkmıştır. Literatürde şifreli yazışma üzerine çalışmanın sınırlı olduğunu görmek bu çalışmanın merakını artırmıştır. Belgelerin başında ya da ortasında *şems-i sabah* diye yazılan ibarelerin aslında belgeyi okuyan için bir anahtar olduğu, şifre miftah defterlerinin incelenmesi ile şifrelerin nasıl çözümlenmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin *hortlak*, *cadı* ya da *mehdilikle* ilgili yazışmalarda her zaman şifre ile yazışmayı öngördüğünü söylemek doğru olmayacaktır. Özellikle *cadılık* vakaları söylence olarak halk arasında yaygınlık kazanmışsa da zaten çok zaman resmî yazışmaya konu olmadığı anlaşılmaktadır. Devlet yöneticilerinin bu olaylarla ilgili haberleşmeyi sağlarken şifreli yazı kullanmayı tercih etmelerinin nedeni olayın halk tarafından duyulmasının ve bir infiale mahal vermenin önüne geçmek olsa gerektir. Arşiv'de Yemen'de yaşanan kıtlık sebebiyle bir kişinin yedi yaşındaki kızını yediğine dair bir şifreli telgraftan bahsedilse⁶² de bunun şifreli metnine ulaşamadık. Bu tür vakaların ifşa olması durumunda halk nezdinde merak konusu olabileceği ve belki de kontrolden çıkabilecek gelişmelere sebebiyet vereceği tahmin edilebilir.

Takvim-i Vekâyi'de yer alan "Tırnova Cadıları" haberlerinden sonra basına yansıyan konu hakkındaki yazılarda olay örgüsünün hemen aynı olması, Doyran'da gerçekleşen vakada köylülerin anlattıkları süte kum atma, ev eşyalarının yerini değiştirme hikâyelerinin birbirine bu kadar benzer olmaları, devlet yetkililerinin Hasan Baba'nın mehdilik iddialarıyla meşgul olduğu sırada bir meczubun kendini Hz. İsa diye ilan etmesi tesadüf olabileceği gibi toplumda dedikodu mekanizmasının ne kadar hızlı ve etkili çalıştığına bir göstergesi olarak da düşünülebilir. Bu gerçeklik göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı bürokratlarının bu tür konularda temkinli bir haberleşme yöntemi tercih etmeleri anlaşılır görünmektedir.

62 BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 2366/177427, 8 R.1322 /22 Haziran 1904.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO): 2366/177427.

Dâhiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR.): 84/4; 191/111; 457/34; 217/102; 113/102; 191/111; 114/38.

Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (TFR. I.SL.): 42/4198.

Sadâret Defterleri (A.d.): 1060; 1074

Yıldız, Mütenevvi Maruzat (Y.MTV): 8/82.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri Toplum Hayatı*, Haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

Açıkel, Ali, Abdurrahman Sağırh, “Tokat Şer’iyye Sicillerine Göre Salyâne Defterleri (1771-1840)”, *Tarih Dergisi*, S. 41, 2012, s. 95-146.

Aycibin, Zeynep, “Osmanlı Devleti’nde Cadılar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi (OTAM)*, C 24, S. 24, 2008, s. 55-70.

Aykut, Ebru, “Osmanlı Mahkemelerinde Şüpheli Zehirlenme Vakaları, Adli Tıp Pratikleri ve Tıbbi Deliller”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, C 17, 2014, s. 7-36.

Aykut, Ebru, “Necâset, ‘Gâvur’ Kafatasları ve 19. Yüzyıl Ortasında Doğu Anadolu’da Bir Yağmur Ritüeli”, *Kebikeç*, S. 46, 2018, s. 189-218.

Bingöl, Sedat, “Tanzimat İlkeleri Işığında Osmanlı’da Adli Tıp ve Tababete Dair Notlar”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi*, C 26, S. 42., s. 37-65.

Bingöl, Sedat, “Methods for encryption in early 19th-century Ottoman diplomatic correspondence”, *Cryptologia*, Mayıs, 2021, s. 1-27.

Cezar, Yavuz, “18.ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Taşrasında Oluşan Yeni Malî Sektörün Mahiyet ve Büyüklüğü Üzerine”, *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, S.9, Nisan 1996, s. 89-144.

Çelebioğlu, Amil, “Kültür ve Edebiyatımızda Şifre Alfabeleri”, *Tarih Boyunca Paleografya Diplomatik Semineri Bildirileri (1986)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1988, s. 239-253

Davison, Roderic H., “Osmanlı İmparatorluğu’na Elektrikli Telgrafın Girişi”, çev. Durdu Mehmet Burak, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 14, 2003, s. 347-386.

Demirkol, Gökhan, “Söylence ile Gerçeklik Arasında: 19. Yüzyıl Osmanlı Mizah Basımında Karaferye Cadıları”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C 15, S.1, 2020, s. 449-480.

Doğan, Cem, “Osmanlı Devleti’nde Cadı Avı Var mıydı? (Karşılaştırmalı Bir İnceleme)”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C 2, S.1, Mart 2013, s. 218-240.

Durham, M. Edith, *High Albania*, Edward Arnold, London 1909.

Düstur, I. Tertip, C 2, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289.

Düzenli, Behlül, “İslâm-Osmanlı Tıp Tarihinde Cerrahlık/Kadavra Eğitim ve Uygulamasının Dini Temelleri Üzerine”, *Marife*, C 7, S.1, 2007, s. 65-92.

Eyice, Semavi, “İstanbul’da İlk Telgrafhâne-i Âmire’nin Projesi (1855)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 34, 1984, s. 61-72.

Fahmy, Khaled, “The Anatomy of Justice: Forensic Medicine and Criminal Law in Nineteenth Century Egypt”, *Islamic Law and Society*, C 6, S. 2, s. 246-252.

Garnett, Lucy M. J., *Türkiye’nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*, çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2009.

Kahya, Esin, “Bizde Disseksiyon Ne Zaman ve Nasıl Başladı?”, *Bellekten*, C 172, S. XLIII, 1979, s. 739-760.

Kiel, Machiel, “Doyran”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ek-1, 2020, s. 340-342.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul 1998.

Neumann, Christoph K., “Selânik’te Onsekizinci Yüzyılın Sonunda Masarif-i Vilayet Defterleri Merkezî Hükümet, Taşra İdaresi ve Şehir Yönetimi Üçgeninde Malî İşlemler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 1998, s. 69-97.

- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu. 97, İstanbul 2008.
- Öztürk, Eyüp, “Osmanlı'nın Son Döneminde Bir Mehdilik (Peygamberlik) İddiası: Bosnalı Hafız Abdullah Efendi Olayı”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, C 6, S.11, 2012, s. 117-128.
- Talbot, Michael, “Tarih Araştırmasına Başlamak”, *Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Yayınevi, Ankara 2019, s. 280-292.
- Tanrıkut, Asaf, *Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilât ve Mevzuatı*, Efem Matbaacılık, 1994.
- Taş, Yasin, *Osmanlı Döneminde Urfa'da Sosyal Hayat (Mahkeme Kayıtlarına Göre 1850-1900)*, Hiper Yayın, İstanbul 2019.
- Tok, Özen, “Kayseri Kadı Sicillerindeki Yaralama ve Ölüm Vakalarıyla İlgili Keşif Raporları (1650-1660)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 22, 2007, s. 327-347.
- Ursinus, Michael, “Osmanische Lokalbehörden den frühen Tanzimat im Kampf gegen Vampire? Amtsrechnungen (Masarif Defterleri) aus Makedonien im Lichte der Aufzeichnungen Marko Cepenkovs (1829-1920)”, *Wiener Zeitschrift For Die Kunde Des Morgenlandes*, C 82, 1992, s. 359-374.
- Yarç, Güler, “Osmanlı Bürokrasisinde Şifre Kalemi”, *Kültür Tarihimize Gizli Diller*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Erdal Şahin, Kakıtap, İstanbul 2016, s. 499-530.
- Yaltrık, Mehmet Berk, “Türk Kültüründe Hortlak Cadı İnanışları”, *Tarih Okulu Dergisi*, C 6, S. 16, 2013, s. 187-232.
- Yazıcı, Nesimi, “Osmanlı Telgraf Fabrikası”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 22, 1983, s. 69-81.
- Yazıcı, Nesimi, “Osmanlı Telgrafında Dil Konusu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 26, s.751-764.
- Yazıcı, Nesimi, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, *150. Yılda Tanzimat*, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 139-210.
- Yüksel, Ahmet, “Tüccar Keğork Halep'ten Yazıyor Kripto-i Osmâniyye”, *Toplumsal Tarih*, S. 216, 2011, s. 88-91.

Yüksel, Ahmet, *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi İstanbul 2013.

Yüksel, Ahmet, “Suçluluk ve Suçsuzluk Arasında Osmanlı Telgraf Memurları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 7, S. 33, s. 373-389.